

EZERÉVES A MAGYAR ISKOLA

Csongrád iskoláinak krónikája

Alsófokú oktatás

Csongrád város és környéke a neolitikum (Újkőkor) óta lakott terület. Szent István megyeszékhelyé tette, a megye azóta is viseli a nevét. Az utóbbi ezeregyszáz év alatt a tatárok, törökök elpusztították, Haynau kilenc helyen gyűjtatta fel. Évszázadok óta ismert mezőváros, fontos tiszai átkelőhely.

A XVII. század előtti iskolákról nem maradt fenn írásos emlék. Legkorábbi Evlija Cselebi feljegyzése az 1660-as évekből. „Szulejman kán dzsámiján kívül más dzsámija nincs, vannak azonban mecsetjei, medresszéje (papnevelde), elemi iskolája és egy fogadója.”¹

A Ratio Educationis évében, 1777-ben Balogh Ferenc főszolgabíró felmérte a megye iskoláit, a fennmaradt jegyzőkönyv szerint Csongrádon Berényi János iskolamester (ludi magister) 130 gyereket oktatott, - mind katolikus volt - a „kötelességtudó iskoláknál megszokott utasításokat figyelembe vevő módszerrel és segédeszközzel igeragozásra, fokozásokra, főnévragozásokra, olvasásra, szótagolva olvasásra, szám-tanra - és tanítja a betűket szépen írni”.²

Palugyai Imre 1855-en kiadott munkájában Csongrádról a következőről tudósít: „Egy vallásbéli felekezet iskolában a fiúgyermekeknek két- a lányoknak egy osztálya van. Tanító négy; tanuló fi (fiú) 366; leány 273; összesen 639. - Az iskolai három épület közül kettő jókarban, egy újonnan építetett.”³

Az 1859-ben készült Tanodai bevallás részletesen feldolgozta az iskolák számát, állapotát, a tanítók helyzetét, jövedelmét stb. „A városban, jelesen a külvárosban van: egy három osztályú főelemi tanoda fiúk részére, egy két osztályú alelemi tanoda lányok részére, az ő vagyis belvárosban van egy vegyes osztályú elemi tanoda fiúk és lányok részére. A tanyákon, a város által egymástól arányos távolságra felállított, s egy-egy vegyes osztállyal ellátott következő négy tanoda van, nevezetesen: Szent István, Szent Imre, Szent László, Szent Erzsébet. A tanodák védnöke maga Csongrád városa.”⁴ Az iskolák irányítását a helybeli római katolikus plébános látta el. A tanítók fizetésüket részben a városi pénztárból (ha volt pénz), részben természetben kapták.

Az izraelita hitfelekezetnek is volt iskolája, 1860-ban már működött.

1858/59-ben 1449 tanköteles volt, ebből a városban lakott 635 fiú és 515 leány. Az első fiúosztályban 263, az első leányosztályban 194 gyerek járt. Sokan ismételték az első osztályt, két-három éven keresztül is. A zsúfolt tantermekben a tanítónak segítettek az idősebb, ügyesebb tanulók, akik a lemaradottakkal gyakoroltatták a betűvetést és a számolást, amíg azok az előírt igen kevés tananyagot el nem sajátították. A tanköteles tanulók jelentős része egyáltalán nem, vagy hónapokig nem járt iskolába.

¹ *Evlija Cselebi*: Magyarországi utazások. Fordította: Karácsony Imre II. kötet. Bp. 1908.

² Csongrád megyei Levéltár Szentesi Levéltára, továbbiakban (CSSZL). Megyei iratok 33. cs. 1778.

³ *ifj. Palugyai Imre*: Békés-Csanád Csongrád és Honthi vármegyék leírása Pesth 1855. 477. old.

⁴ Tanodai bevallás a községi választmányi ülés 406. sz. határozata alapján. Csongrád megyei Levéltár Csongrádi részlege, továbbiakban (CSL)

1859/60-ban felépült a központi iskola emeletes épülete (ma Kossuth Lajos Altalános Iskola).⁵ Átadása után rövidesen négyosztályú főelemi lett.⁶ A főelemi tanodákból magasabb tanintézetekben lehetett továbbtanulni. A tanulólétszámmal együtt nőtt az osztályok száma is. 1862-ben a városban kilenc, a tanyákon négy tanteremben tanítottak.⁷

1869 nyarán az Eötvös-féle iskolatörvény hatására (1868. évi 38. tc.) a felekezeti iskolákat községiékké szervezték át és megalakították az iskolaszéket.⁸

A központi nagy iskolaépületet jól kihasználták. 1871-1876-ig itt működött az Alföld egyetlen állami tanítóképzője,⁹ 1873-tól 1918-ig a polgári fiúiskola is.¹⁰ Itt szervezték meg 1883-ban az első csongrádi iparostanonc iskolát.¹¹ Csongrád évente az állami adóknak több mint 10 %-át fordította iskolai célokra az előírt 5 % helyett. A Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium évente több ezer forintos államsegéllyel járult hozzá az iskolák működtetéséhez.

Az elemi iskola alapozó munkája kevésnek bizonyult, különösen azok számára, akik azt csak részben végezték el. A tovább nem tanulók számára a csongrádi képviselőtestület már régóta szorgalmazta az ismétlő iskolák felállítását. Ezt az 1868. évi iskolatörvény kötelezővé is tette a 12-15. életév betöltéséig télen heti 5, ősszel-tavasszal heti 2 órában. Az órákat legtöbbször vasárnaponként tartották, innen a vasárnapi iskola elnevezés. Az elemi iskolákban szerzett tudás ismétlő gyakorlása mellett ipari, mezőgazdasági ismeretek oktatására is sor került. Az iparostanonc iskolák felállítása előtt itt képezték az iparos tanulókat is. A vasárnapi iskolába járó tanulók száma 1874-ben 224 fiú és 158 leány volt.¹² 1875-ben felépült a község nyugati szélén a Keresztvárosi iskola.¹³ A tanulók száma gyorsan nőtt. Az 1880/81-es tanévre 1324, 1883/84-re 2188 gyermek iratkozott be.

A nyugat felé terjeszkedő községnek újabb iskolára volt szüksége. 1884-ben elkészült a Síp utcai iskola két tanterme,¹⁴ ezzel egy időben a tanyai iskolák számát is növelték. Építésre nem volt pénz, tanyákat béreltek iskoláknak.

Az 1890-es években az iskolák fenntartását a község már nehezen tudta vállalni, ezért kérte a Vallási és Közoktatásügyi Minisztériumot, hogy vegye állami kezelésbe az iskoláinkat. 1897-ben írták alá azt a szerződést, amely szerint az iparostanonc iskola kivételével minden iskolánkat átvette az állam. Csongrád vállalta, hogy az épületeket rendbentartja, évente felújítja, fenntartásukhoz az állami adó 10 %-ának megfelelő összeggel hozzájárul és az évi tüzelőanyagot biztosítja. Az állam vállalta, hogy a tanítókat, tanárokat átveszi szolgálatába, fizetésüket évi 500 forintra emeli (addig 360 forint volt). Gondoskodik az iskolahálózat tervszerű fejlesztéséről mind a községben, mind a tanyavilágban.¹⁵ A századfordulón már kilenc tanyai iskola működött.

1902-ben egy megürült tanítói lakásban megkezdődött a napközis étkeztetés, 1903-ban megnyílt a szegény tanulók ingyen konyhája.¹⁶ 1903-ban a község területét négy körzetre, négy igazgatóságra osztották.¹⁷

⁵ Tanodai lapok 1890. november 1.

⁶ Képviselőtestületi jegyzőkönyv 193. kgy. (CSL)

⁷ Idők Tanúja 1862. július 19.

⁸ Iskolaszéki jegyzőkönyv 1869. (CSL)

⁹ Iskolaszéki jegyzőkönyv 234/1871. (CSL)

¹⁰ Iskolaszéki jegyzőkönyv 1873. augusztus 28. 93/1873. (CSL)

¹¹ Iskolaszéki jegyzőkönyv 1873. november 24. 227/1873. (CSL)

¹² Iskolaszéki jegyzőkönyv (CSL)

¹³ Iskolaszéki jegyzőkönyv 11/1875 augusztus 31. (CSL)

¹⁴ Iskolaszéki jegyzőkönyv 34/1884. (CSL)

¹⁵ Képviselőtestületi jegyzőkönyv 49/1897. (CSL)

¹⁶ Iskolaszéki jegyzőkönyv 14/1902. (CSL)

1906-ban megszervezték az iskolaorvosi hálózatot, nagyon sok volt a szembeteg gyerek. Még ebben az évben a központi iskola udvarán artézi kutat fúrtak és a pincében tisztasági fürdőt rendeztek be.

A kilencvenes években vidéken az ismétlő iskolákban mezőgazdasági jellegű oktatás kezdődött. Nálunk 1897-ben határoztak az átszervezésről. Négy, egymásra épülő osztályban tanultak a fiatalok.¹⁸ 1899-ben Csongrád 16 katasztrális hold földet adott a gazdasági iskola számára azzal a céllal, hogy ott mintaiskola alakuljon.¹⁹ 1906-ban fel is épült a tanintézet három épülete, ezt 1902-től gazdasági ismétlő iskolának nevezték. Heti egy-két nap délelőtt-délután voltak a foglalkozások. A fiúk számára földművelést, állattenyésztést, gyümölcsstermesztést, szarvasmarha és lótenyésztést, sertés és juhtenyésztést / és a kisgazdaság működtetését tanították. A leányok számára a következő tárgyakat oktatták: kertészet, háztartástan, tejkezelés, baromfi és sertésenyésztés, zöldségtermesztés és kézimunka.

1907-ben a gondnokság a községi képviselőtestületen keresztül javaslatot nyújtott be a Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumhoz. A javaslatban kérték, hogy az iskolák fenntartási díját engedje vissza 10 éven keresztül a községnek iskolaépítésre.²⁰ A Minisztérium ezt vállalta, de a jó tervek csak részben valósultak meg, a háború hosszabb időre megállította az iskolafejlesztést.

Az első világháború az iskolákat is a hadsereg szolgálatába állította. Épületeiket gyakran igénybe vették katonai vagy egyéb célra. A férfiakat bevonultatták. A járványok és a forradalmak sok kárt okoztak, Csongrád 1919-ben hónapokig frontváros volt. A megszálló román katonák iratokat, anyakönyveket égettek el, felszerelést tettek tönkre, semmisítettek meg.

Az iskolákat gyakorlatilag csak 1922-re hozták rendbe. Továbbra is négy igazgatóság maradt, a városon kívül 13 tanyai iskolában tanítottak. Ezekhez 1-2 hold föld is tartozott, ezt a tanító mintagazdaságként művelte, méhészettel és kisállattenyésztéssel is foglalkozott. Gazdasági ismétlő osztályok a tanyai iskolák mellett is működtek.

1921-ben a volt dohánybevéltő épületét iskolává alakították át.²¹ Az 1925-ös tanterv szükségessé tette új iskolák építését is. A határban három, a város szélén egy Klebelsberg típusú iskola épült. Úgy jelölték ki a helyüket, hogy a gyereknek a tanyáról se kelljen három kilométernél többet gyalogolni, hogy az iskolába eljusson.²² 1927-ben részben kegyúri, részben állami támogatással felépült az *Isteni Megváltó Leányai* apácáinak zárdája a hozzátartozó négyosztályos elemi leányiskolával együtt.²³ Évente egyszer júniusban az iskolák tanulói gyermeknapra gyűltek össze a tiszai erdőben, ahol egész nap játszottak. Májusban a *Madarak és fák napján* kirándultak, júniusban tornabemutatót tartottak. Időnként az iskolák egymás között tanulmányi versenyt rendeztek.

A város által felállított népkönyha felügyeletét évről-évre az iskolák tanítónői látták el. A szegény tanulók évente jelentős mennyiségű ruhát és cipőt kaptak. Az asszonyok munkájának megkönnyítésére napközi otthonokat, ahogyan akkor nevezték „nyári menedékházakat” szerveztek. Általában három iskola fogadta két hónapon keresztül a dolgozó asszonyok gyermekeit.

¹⁷ Iskolaszéki jegyzőkönyv 93/1903. (CSL)

¹⁸ Képviselőtestületi jegyzőkönyv 15/1897. (CSL)

¹⁹ Iskolaszéki jegyzőkönyv 73/1900. (CSL)

²⁰ Képviselőtestületi jegyzőkönyv 224/1907. (CSL)

²¹ Községi iratok 2014/1921. (CSL)

²² Polgármesteri iratok 33/1927. (CSL)

²³ Levéltárnoki iratok 33/1927. (CSL)

1928-ban jelent meg a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium rendelete a nyolcosztályos elemi iskola szervezéséről. Mivel az elemi iskola tanulóinak nagy része a negyedik, ötödik, esetleg a hatodik osztály elvégzése után más iskolába iratkozott át, ezért a hetedik-nyolcadik osztályokban kevés gyerek maradt. A városban egy helyen, a központi iskolában indult meg kísérletként miniszteri engedéllyel 1929. januárjában a 7. osztály, majd őszől a 8. is.²⁴ Egy 1934-ből származó felmérés szerint Csongrád 26 000 lakosából 2883 volt az analfabéta.²⁵

1937-ben elkészült az iskola légmentes szervezete. A következő évtől szaporodtak a katonai behívások, a fiatal tanítókat gyakran vitték el hosszabb-rövidebb időre katonának. Az iskolaépületeket is sűrűn igénybe vette a hadsereg. A második világháború megnehezítette az iskolák életét. Ruha, cipő, tanszer és szénhiány miatt akadozott a tanítás. Az 1943/44-es tanév április elsejével végződött.²⁶ A nagyobb gyerekekre sok munka várt, pótolniuk kellett a fronton levő családtagokat. Szeptemberben még elkezdődött a tanév, de csak néhány hétig tartott, mert október 8-án a szovjet csapatok elérték a várost.

1944. december elején a városi iskolákban megindult a tanítás. A tanítóhiányt részben sikerült pótolni a vidékről hazakerültekkel és a tanítójelöltekkel. Hetenként csak néhány napot tanítottak, nem volt szén. A város vezetése átvizsgálta az iskolákat, felmérte az állapotukat. Az épületekben kevés kár esett, inkább az ajtók, ablakok, bútorok sérültek meg, illetve mentek tönkre.

1945 nyarán a Minisztérium megszüntette az elemi iskolák 1-8, a polgári iskolák 1-4, és a gimnázium 1-4 osztályát, helyettük létrehozta az egységes 1-8 osztályos általános iskolát. Az új iskolatípus személyi és tárgyi feltételei megvoltak. Bevezetése lépcsőzetesen történt, a nyolcadik osztályra csak 1948-ban került sor. A nehézségek ellenére 1945 szeptemberében több városi elemi, a két polgári iskolában és a gimnáziumban sikerült beindítani az általános iskola 5. osztályát. A szakrendszerű oktatást azzal segítették, hogy a polgári iskolák és a gimnázium tanárai kijártak az elemi iskolákban működő általános iskolák szaktárgyait tanítani. Néhány év múlva, a polgári iskolák megszűnése után nagy részük ott is maradt. A szokatlanul nagy infláció miatt a köztisztviselők fizetése semmit sem ért. Csongrád 1946. májusára fizetéképtelen lett. Nemcsak az alkalmazottak fizetését nem tudta biztosítani, de az iskolák téli tüzelőjét sem tudta megvásárolni. Ősszel a szülőktől gyűjtöttek pénzt tüzelőre.

Az iskolák új nevet illetve számot kaptak. Az 1948-as államosítás kevéssé érintette a város iskoláit, mert korábban csak egy négyosztályos felekezeti iskola volt, ahol apácák tanítottak. Az egytanerős tanyai iskolákat két- vagy többtanerőssé szervezték át, hogy az általános iskolai anyagot könnyebben tudják tanítani. Ehhez 1950-ig nem volt elég nevelő. Akkor a minisztérium utasítására a tanítóképzők az utolsó éves növendékeket küldték ki tanítani. Ezek 1951 nyarán vizsgáltak és kapták meg a tanítói oklevelüket. A kéttanerős iskolákban az egyik nevelő az összevont 1-4 osztályt mint első tagozatot, a másik nevelő az összevont 5-8. osztályt mint felső tagozatot tanította. Két tanyai iskola, a Bokrosparti és a Szőlőkközötti a nagy tanulólétszám miatt több nevelőt foglalkoztatott, itt csak 1-2 osztályt voltak össze és részben szakrendszerű oktatás folyt.

Az 1950-es években 16 tanyai iskola működött Csongrádon. Ezekből 1955-ben, Felgyő és Bokros községek megalakulásakor hetet átadtak.

Az 1950-es években a tanítók közül sokan elvégezték a tanárképző főiskolát és így a szakos ellátottság megfelelt az előírásoknak. A szükséges felszerelést fokozatosan

²⁴ Tanfelügyelő iratai Szeged 6834/1928. (CSL)

²⁵ Csongrádi Újság 1934. november 11. (CSL)

²⁶ Tanfelügyelői irat 1086/1944. (CSL)

beszerezték. Mivel a város nyugati irányban gyorsan terjeszkedett, szükségessé vált egy új iskola építése. 1960-ban adták át a Széchenyi úti Általános Iskolát, Csongrád első, az általános iskolai igényeknek megfelelően épített oktatási intézményét.

Az 1960-as évektől megkezdődött a tanyai iskolák felszámolása. Eleinte csak a felső tagozatokat szüntették meg, a tanulókat városi iskolákba irányították. Ezzel egy időben, 1962-ben a Széchenyi úti Általános Iskolában tanyai kollégium kezdte meg működését. Az 1970-es évek végén Csongrád határában a tanyai iskolákban már nem volt tanítás.

Az 1960-70-es években a régi iskolaépületeket az új oktatási rendszer követelményeinek megfelelően átalakították. A megszűnt Kereszttéri iskola épületét a Kisegítő iskola kapta meg. A zenei igények kielégítésére 1956 őszén a Síp utcai iskolában egy ének-zenei tagozatú osztály indult. Ez a következő évtől átköltözött a Kossuth Lajos Általános Iskolába, majd az 1960/61. tanévtől a régi polgári leányiskola épületébe. Ez az iskola eleinte szakosított tantervű volt, majd 1966-tól ének-zenei tagozatú általános iskola lett. A korábbi zárda és a kolostor épületét összevonták, ebből alakult ki a Piroskavárosi Általános Iskola. A Síp utcai iskola életveszélyessé vált Dob utcai épületét 1977-ben lebontották, helyére - telkét kibővítve - egy 12 tantermes új iskolát emeltek 1979-ben.

Az 1980-as évek elején megszüntették a Dohányosri iskolát.

A napközis foglalkoztatás és a tanulók iskolában történő étkeztetésének igénye már nagyon régi. A napközi otthonok 1950-től lassan, majd az 1960-as 70-es évektől ugrás-szerűen fejlődtek. Az étkeztetés ellátására két konyha épült megfelelő étteremmel, több iskolánál étterem, melegítőkonyhával. A felnőttek oktatása 1946 őszén kezdődött a Parasztmunkások iskolájának megszervezésével. Az 1950-es években több városi és tanyai iskola szervezett esti iskolákat felnőttek számára. Az 1970-es évekre jelentőségük csökkent, ezért fokozatosan megszűntek.

Iparostanonc iskola

Az 1872-es ipartörvény a céheket végleg megszüntette, a különböző iparágak gyakorlása szabad lett. A nagyobb üzemek számára jó volt ez a törvény, de a kézműipar, kisipar fejletlenségét növelte, mert a különböző iparágakba szakképzetlen, vagy félig képzett iparosok kerültek. A céhekben a tanulóképzés a műhelyekben folyt, az iskolákban nem foglalkoztak iparoktatással, csak az ismétlő (vasárnapi) iskolákban tanítottak ipari-gazdasági ismereteket.

A kormány – érezve az ipari szakoktatás hiányát – 1882-ben elrendelte az ipariskolák felállítását.²⁷ 1884-ben megszületett az új ipartörvény, melynek értelmében iparigazolványt csak az kaphat, aki az ipariskolai végzettségéről a bizonyítványt fel tudja mutatni és segédként legalább két évet dolgozott.

A községi képviselőtestület 1883. decemberében tárgyalta az ipariskola felállításáról. 1884. januárjában megindult a tanítás.²⁸ A központi iskola emeleti termeit használták. A közismereti tárgyakat tanítók, a szaktárgyakat a szakmát jól ismerő iparosok tanították, akik előbb-utóbb szakoktatói vizsgát tettek. A képzés 16-20 szakmában folyt. A mesterek nehezen barátkoztak meg azzal a gondolattal, hogy a tanulóik többet fognak tudni náluk, ezért tanoncaikat gyakran visszatartották az iskolától. Csongrádon 1889-ben 34 iparágban 199 mester dolgozott, ugyanekkor a képzés csak 19 szakmában folyt. 1-4 osztályba csoportosították a tanulókat, év végén kiállítás rendeztek, erre minden tanuló valamilyen szakmájába vágó munkadarabot, vagy rajzot készített.²⁹

²⁷ 23439/1882. augusztus 16.

²⁸ Képviselőtestületi jegyzőkönyv 142/1883. (CSL)

²⁹ A csongrádi államilag segélyezett ipariskola értesítői 1883-1889. A szerző tulajdonában.

Az 1897-es államosításból az iskola kimaradt, csak államsegélyt kapott. 1912-ben a község vezetőinek kérésére az állami kezelésbe vétel megtörtént. Főhivatású tanítójuk kevés volt, az órák többségét óraadók látták el. 1926-ban a Minisztérium felülvizsgálta az államosítási szerződést és a várost kötelezte a tanonciskola fenntartására. Hosszú vita után továbbra is állami maradt, de fenntartásához a város évi 3500 pengővel járult hozzá.³⁰

Az 1920-as évek második felében az intézmény iparos és kereskedőtanonc iskolává alakult át. A korábbi 100-200 közötti tanulólétszám a negyvenes években 250 fölé emelkedett, tíz tanulócsoportban oktattak.

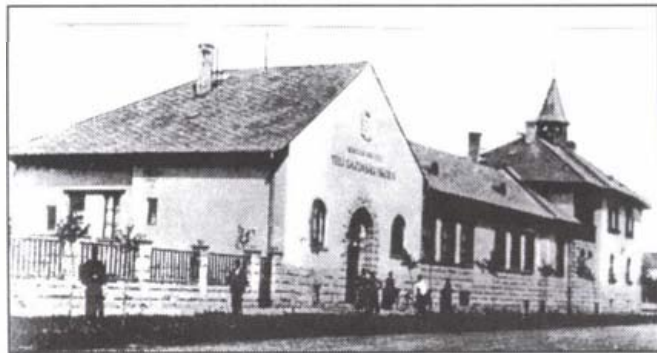
A második világháború után 1950-ben megalakult a Munkaerő Tartalékok Hivatala (MTH), mely a szakmunkásképzés irányítószerve lett. A csongrádi iskolát a Hódmezővásárhelyi Ipariskola igazgatása alá rendelték. Az első üzemi tanműhelyt a Bútorgyár állította fel, 1954-ben. Az iskola 1957-ben a József Attila utcába költözött.

1961 nyarától a Kiskunfélegyházi 600-as számú Ipari Szakmunkásképző Intézet kihelyezett iskolájaként működött 1973. szeptemberéig. A gyárak egymás után építették a tanműhelyeiket. Közben a tanulólétszám is fokozatosan nőtt. 1960/61-ben 206, 1970/71-ben 336 tanuló volt. 1976. szeptember 1-jével az Ipari Szakmunkásképző Intézetet összevonták a Faipari Szakközépiskolával és egy közös, új épületbe költöztek. 1985 áprilisában az összevont intézmény Sághy Mihálynak a tanonciskola volt igazgatójának nevét vette fel.

Téli Gazdasági Iskola – Mezőgazdasági Szakmunkásképző Intézet

Csongrádon a gazdaijak képzése 1921 novemberétől évenként rendezett Népfőiskolai Tanfolyamokkal indult.³¹ Feladatukat az 1927 őszén megszervezett téli gazdasági iskola vette át. Csongrád ingyen telket adott az építendő iskolaépület számára, az építkezés 1927 októberében kezdődött.³²

Az intézmény az elemi iskolát végzett gazdaijak képzésével foglalkozott. A kétéves, és évenként két félévre osztott tanítás elméleti része november elején kezdődött és március közepéig tartott. A gyakorlati részt minden tanuló a saját gazdaságában végezte március közepétől október végéig, ahol a helyszínen keresték fel őket az iskola szaktanárai és adták meg mindenkinek a saját gazdasági viszonyainak megfelelő szaktanácsot. A felsőévesek a második gyakorlati félév végén versenykiállítást rendeztek, ekkor kapták meg a végbizonyítványt és aranykalászos gazdákká avatták őket. Minden tanuló tagja volt az iskolában működő gazdakörnek. Évi négy pengő díj ellenében megkapták az összes tankönyvet, fűzetet, írószereket.

A téli gazdasági iskola

³⁰ Közgyűlési jegyzőkönyv 15/1927. (CSL)

³¹ Polgármesteri iratok 8363/1922. (CSL)

Az iskola a szakképzés mellett a tanulók humán műveltségét is fejlesztette. Szép könyvtárak voltak. A lányok számára háziasszony-tanfolyamokat szerveztek. 1935 januárjától 1941 decemberéig Gazdanevelés címmel havi lapot adtak ki. A tanárok sokat fényképeztek, maguk készítette mozgóképes oktatófilmen mutatták be a korszerű mezőgazdálkodást. Az iskola növényvédelmi szaktanácsadó állomás is volt. Mezőgazdasági termékek külföldre szállításakor itt végezték a növényegészségügyi vizsgálatot.

A második világháború után néhány évig mint gazdaképző iskola működött, később traktorosképző, majd mezőgazdasági szakmunkásképző iskola lett. Az 1960-as években az épületet bővítették. 1968/69-ben szép kollégium épült. Új épületeket emeltek az akkor már mezőgazdasági gépszerelésre szakosodott iskola számára. 1975-től vadász és vadtenyésztő szakmunkásképzés is folyik. Az 1990-es évek elejétől mezőgazdasági szakközép és szakmunkásképző iskolaként működik.

Középközépiskola és középfokú oktatás – Magániskola

1871-ig Csongrádon csak elemi oktatás folyt, a továbbtanulóknak vidékre kellett menniük. 1871-től megnyílt a tanítóképző, 1873-tól a polgári fiúiskola, de csak fiúk számára. A korabeli iskolatörvény a koedukációt nem engedélyezte. A lányok oktatását a tehetősebb szülők magániskolával igyekeztek pótolni. Az első 1870-től ismert.

Hét szülő összefogott, hogy a gimnázium négy osztályát végzett gyermekeiket egy tanárjelölt itthon készítse fel a vizsgákra. Hogy a társulás meddig működött, arról nincs adat.

1872 nyarán 16-20 szülő egy „felsőbb nőnevelőt” állított fel 15-30 leány részére. Fehér Fáni kisasszony évi ezer forintért tanította-nevelte a leányokat. A szülők egy kétszobás lakást béreltek az iskola és a tanítónő számára, azt be is rendezték. A következő tanévben Witthalm Sarolta vette át a nőnevelőt. A tanulók száma megszapordott, segédtanárt is fogadtak. Tantárgyak: hit- és erkölcsstan, hazai és világtörténet, természetrajz és természettan – tekintettel a gazdálkodásra –, számtan, magyar nyelvtan, német nyelv nyelvtanilag és gyakorlatilag tárgyalva, francia nyelv, női kézimunka, főleg szabás-varrás, zongora, kevés énektan, kevés rajz és tánc. Nyáron nyolc, télen hat óra volt a tanítási idő, szombat délután és vasárnap volt a szünnap. A nagy szünidő egy hónap volt.

1874-től a községi polgári fiúiskola – nem hivatalosan – fogadta a lányokat és így a magániskola megszűnt.³³

A Tanítóképző

Az 1868. évi 38. tc. az úgynevezett Eötvös féle iskolatörvény újjászervezte a magyar iskolarendszert és lerakta az állami közoktatás alapjait. A népoktatás vezető szerepét hangsúlyozva kötelezővé tette az iskolába járást 6-12 éves korig. Gondoskodni kívánt megfelelő szakemberekről, akik az oktatást végzik. A tervekben 20 tanítóképző felállítása szerepelt, ezekből az Alföldre csak egy jutott. Oka egy téves nemzetesítő törekvés volt, mely szerint a nemzetiségi területeken létrehozott közművelődési intézmények a magyarosodást segítik elő. Nem így történt, viszont az Alföld elegendő tanító nélkül maradt. A műveltség éppen a legszegényebb, legjobban rászoruló magyar paraszthoz nem jutott el.

Több város is kérte az iskolát, végül is Csongrád kapta. 1871 novemberében indult az első évfolyam 33 tanulóval.³⁴ A község közepén álló nagy iskolaépület emeletén

³² Levéltárnoki iratok 10-LVT-1928. (CSL)

³³ Szegedi Híradó 1870, Szentesi Lapok 1872, Jászkunság 1872, Szabad Sajtó 1872, Néptanítók Lapja 1873, Kecskemét-vidéki Közlöny 1873, Tari László Múzeum, Csongrád.

kaptak helyet. A fiatal tanítójelöltek hamar bekapcsolódtak a település szellemi életébe, muzsikáltak a városi zenekarban, lapot terjesztettek, segítettek a velük egy épületben levő népiskola munkáját. A mezőgazdasági és kertészeti gyakorlatok végzéséhez gyakorlókeretet kaptak a községtől. Csongrád első fényképészműtermét Szőke Antal, a képző rajztanára állította fel.

1873-ban kijelölték a felépítendő iskola helyét oda, ahova később a leányiskola épült. Csongrád és a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium közötti szerződés szerint a község három évre ingyen helyet ad az iskolának.³⁵ 1875-ben a képviselőtestület meggondolatlan lépésként továbbiakban évi 2500 forint haszonbért kért a terem használatáért. A Minisztérium válasza gyors és határozott volt. Pénze nincs egy új épület építésére és bért sem tud fizetni.³⁶ Csongrád erre újabb két évre lemondott a haszonberről. A Minisztérium álláspontja érthető volt. Az új iskolarendszer bevezetéséhez rengeteg pénz kellett. Az iskolát az Alföld több városa is szívesen látta volna és így egy akadékoskodó községi tanács csak felesleges gondot jelentett.

1876 márciusában a Tisza gyorsan áradt. 26-án a víz átszakította a gátat és a község egy részét elöntötte. A Minisztérium kihasználva az árvíz okozta helyzetet, az iskolát még azon a nyáron Kiskunfélegyházára költöztette.³⁷

A tanítóképző öt éves működése alatt 74 tanítói oklevelet adott ki, közülük négyet csongrádinak. A tanárok és diákok rövid ittlétük alatt sokat lendítettek a község szellemi életén, hatásuk még évek múlva is érződött.

Polgári iskolák

Az alapfokú oktatás egyre szélesebb körben terjedt, de az általa nyújtott ismeretanyag a fejlődő polgári társadalom iparos és kereskedőrétegei számára kevés volt, viszont a klasszikus latin középiskola sem adott megfelelő tudást számukra. Olyan iskolatípusra volt szükség, amely gyakorlati irányú képzésével az alsó fokú iskolára épül és az iparos és kereskedőéletet választó gyermekek számára felkészítést ad. Ez a szükséglet már a XVIII. században újfajta iskolákat hozott létre. Nálunk az 1868. évi iskolatörvény az addigi próbálkozások alapján létrehozta a polgári iskolát.³⁸ Több változata is ismert. Általában a fiúk számára a hat, a lányok számára a négyosztályost ajánlották. Végül is hatosztályos fiúiskola nagyon kevés helyen létesült, nálunk is mindig négyosztályos volt.

Az Alföld Tanítóegylet Csongrádi Fiókegylete az iskolaszéken keresztül 1872 novemberében javasolta a községi tanácsnak a polgári fiúiskola megszervezését.³⁹ Az első tanévet 1873. október 13-án kezdték a nagy iskolaépület emeletén.⁴⁰ Új tantestület szervezésével már elkéstek, ezért a tanítóképző tanárait kérték fel óraadásra. Csak egy állandó tanár volt, Farkas Béla, aki később negyven évig vezette az iskolát. Itt 1920-ig latin nyelvet is tanítottak.

1874 őszétől három évig befogadták a leánytanulókat, bár ez tilos volt. Az iskolaszék arra hivatkozott, hogy külön leányiskolát nem tud felállítani. A Minisztérium az indoklást nem fogadta el. 1876/77-évtől bevezették a gazdasági ismeretek oktatását elméletben és gyakorlatban. Negyedik évben alakult ki az állandó tantestület, amely évtizedeken keresztül meghatározta az iskola szellemi fejlődését. A nevelők a község

³⁴ Néptanítók Lapja 1871. november 23.

³⁵ Képviselőtestületi jegyzőkönyv 94/1875. kgy. (CSL)

³⁶ VKM. 20763/1875. (CSL)

³⁷ VKM. 12238/1876. (CSL)

³⁸ 1868. 38. tc. c. pontja

³⁹ Iskolaszéki jegyzőkönyv 49/1872. november 12. (CSL)

⁴⁰ Iskolaszéki jegyzőkönyv 93/1873. (CSL)

téneti munkáik jelentek meg. Tankönyveket írtak. Mindezeket a csongrádi nyomdák nyomtatták, adták ki.

Az iskola fenntartásához a Minisztérium évről-évre jelentős támogatást adott. A második évtizedtől a tanulólétszám lassan, állandóan növekedett. Az 1895-ben megjelent évkönyv szerint húsz év alatt az iskolába 1437, tanuló iratkozott be. 1897-ben az állam átvette az iskolát, de fenntartásához a község továbbra is jelentős összeget adott. A tanulólétszám növekedése miatt az iskolának használt épület egyre szűkebbnek bizonyult. 1913-ban a minisztérium egy új polgári iskolai épület építtetésébe kezdett. (Ma Gimnázium). A lovag Ybl Lajos által tervezett magyaros, szecessziós stílusú iskola ma is dísz a város főterének. A kor építési szokásának megfelelően egy év alatt felépült, de 1914 őszétől három évig a Vöröskereszt katonai kórháznak használta.

A leányok középfokú oktatása sokáig megoldatlan volt. A már említett különféle próbálkozások után a nyolcvanas évek végétől magánvizsgát tehetek a fiúiskolában. 1897-ben a csongrádi iskolák államosításakor kötött szerződés szerint a Minisztérium kötelezettséget vállalt, hogy hat éven belül egy állami polgári leányiskolát állít fel. A csongrádiak sokallották a hat évet, és 1899-ben községi polgári leányiskola felállítását határozták el. Iskolaépületnek a volt Komjáthy féle tanítói lakást jelölték ki. (Ma a Templom utcai óvoda van a helyén) 1-2. osztályokban meg is indult a tanítás óraadó tanárokkal, mert saját tantestülete még nem volt. A második évben mind a négy osztályt beindították. A Minisztérium látva az igyekezetet, előrehozta az új állami polgári leányiskola építését, szervezését. 1900-ban hozzáfogtak az építéshez.⁴¹ 1901 szeptemberében az állam átvette az iskolát, október végén beköltöztek az új épületbe. (Ma az Ének-zenei Általános Iskola.)

A humán tárgyak mellett különös gondot fordítottak a munkára nevelésre, a háztartási ismeretek és a női kézimunka tanítására. Fontosnak tartották a háziasságra nevelést, a háztartásvezetést, kertgazdaságtant, baromfinevelést. Ezek oktatására külön tanfolyamokat szerveztek. A kezdetben nem túl nagy tanulólétszám fokozatosan nőtt.

Az 1914 nyarán kezdődött háború rövid helyi megtorlásnak indult és világháborúvá fejlődött. Az iskola tanulói honleányi buzgalommal kötötték a hősapkákat, érmelegítőket, harisnyákat. A kezdeti buzgalmat mihamar fáradtság, közöny váltotta fel. A tanulás feltételei rosszabbodtak, a szénhiány, könyv- és írószerhiány, a járványok közvetlenül, a ruha, cipő, élelmiszerhiány közvetve hatott az iskolai munkára. 1919 április végén a románok már lőtték a községet. Az utolsó háborús évben alig volt tanítás. A magyar, majd a román katonák költöztek be az épületbe. Hogy a tanévet befejezhessék, a tanárok kijártak a gyermekek lakására és ott segítettek a tanulásban. A fiúiskola hasonló gondokkal küzdött.

*A polgári
fiúiskola*

⁴¹ Képviselőtestületi jegyzőkönyv 4/1900. kgy. (CSL)

Az 1918-as új tanterv már célként jelölte ki, hogy a növendékek egyrészt gyakorlati irányú általános műveltséghez jussanak, másrészt a középfokú szakiskolákra felkészüljenek.⁴² Gyakran felmerült egy kollégium építésének kérdése, hogy a tanyákról illetve a környező falvakból is jöjjenek gyerekek, de nem került rá pénz.

Cserkészcsapatuk 1927-ben alakult. Két raj volt, az egyikbe az iskola tanulói, a másikba a már végzett növendékek, az iparos öregcserkészek tartoztak.

A leányiskola a két háború közötti időt nehezebben élte át. A szegénység miatt sokan nem taníttatták a lányukat. Nevelőik gyakran rendeztek jótékony célú műsoros előadást, hogy annak a jövedelméből tankönyvvel, ruhával, cipővel segítsék a szegény tanulókat. 1931-ben megalakult a Segítő Egyesület a leányiskolában is.

A második világháború évei hasonlítottak az elsőhöz. Az iskolaépület az országút mellett áll, a katonaság gyakran lefoglalta. 1944. április elsejével megszűnt a tanítás, szeptemberben elkezdték a tanévet, de csak három héti tanítottak. Az iskolák iratait a város irataival együtt nyugatra vitték.

Október 8- és 12-dike között Csongrádon átvonult a háború. December elején folytatódott az iskolaév a polgári fiúiskola épületében. Az egyik nap a fiúk, másik nap a lányok jártak. Az ideiglenes Nemzeti Kormány létrehozta az általános iskolát.⁴³

Az új iskolatípus 1945 őszén indult, bevezetése fokozatosan történt.

A polgári iskolákat, amelyek a két háború közötti iskolarendszer legdemokratikusabb tanintézetei voltak négy év múlva megszüntették. Tanáraik felkészültsége, színvonalas oktató-nevelő munkája ma is példa lehetne a helyére lépett iskolatípus nevelői számára.

A fiúiskola épületét a gimnázium vette át. Fennállásának 75 éve alatt Csongrád iparos, kereskedő, valamint gazdatársadalmának gerincét nevelte. A leányiskolából általános iskola lett. 49 tanéve alatt a város többszáz lányát nevelte gondos, jó gazdaszszonnyá, jó tisztviselővé és jó családayává.

Gimnázium

A tanítóképző Félegyházára helyezése után Csongrádnak nem maradt középiskolája (a polgári iskola csak középfokú volt). A község vezetői többször is kérték a Minisztériumot, hogy engedélyezzenek egy gimnáziumot. Az első világháború végéig ez nem sikerült.

A Minisztérium 1920 októberében megbízta Jaeger Imre Oraviczabányáról menekült igazgatót, hogy szervezzen meg egy egyelőre egyosztályos intézetet,⁴⁴ amely költségvetésileg a szentesi Horváth Mihály Gimnázium fiókinézeteként működik, de a tanulmányi vezetés tekintetében önálló. Az új gimnázium a polgári fiúiskola épületében kapott helyet. A következő tanévben már beindult az első osztály mellett a második és az ötödik is. 1923 őszén a harmadik és hatodik osztály, majd a következő években a többi. 1923 őszén a létszám már 150 fölé emelkedett. Az első érettségi vizsgákat 1925 júniusában volt.⁴⁵

Új iskolaépületre lett volna szükség, de ezt gazdaságilag megoldani nem lehetett, ezért a Minisztériummal egyetértésben a polgári fiúiskola kétemeletes épületét megszüntették a két intézmény között.⁴⁶ A gimnázium kapta a második emeletet, a földszinten két helyiséget, a rajz és tornatermet közösen használták.

⁴² VKM. 70022/1918. Tanterv a polgári fiúiskolák számára Bp. Egyetemi nyomda.

⁴³ 6650/1945. Ideiglenes Nemzeti Kormány

⁴⁴ VKM. 114393/1920.

⁴⁵ VKM. 104403/1920.

⁴⁶ VKM. 116138/1923.

1924-től a középiskolai reform bevezetésével az intézmény reálgimnáziummá alakult át. Az 1925/26-os tanévtől az iskola önálló lett *CSONGRÁDI MAGYAR KIRÁLYI SZENT IMRE REÁLGIMNÁZIUM* néven.⁴⁷ Jaeger Imrét Szentesre helyezték, helyére Róder Pál került. A tanulók nagy része csongrádi volt. Sok szegény gyerek iratkozott be, ezek segítségével alakult meg az iskola *Segítő Egyesülete*. Szerepe a következő években egyre nagyobb lett. Az új igazgató megalakította az iskola egyházi és világi nagy ének és zenekarát. Az énekkar 1927 júniusában a középiskolák országos dalosversenyén első lett.⁴⁸

Az iskola a kultúra, a tudomány és a sport minden területén igyekezett példát mutatni. Önképző körök a tanulók alkotó munkája számára nyújtott lehetőséget. Bendzsák Ernő tanár már 1924 őszén rádióvevő készüléket szerkesztett. Magyarországon akkor még műsoros adás nem volt, Rómát és Königsberget hallgatták. 1931 tavaszán rádióadó engedélyt kaptak.

1924 novemberében alakult meg az 553-as Szent Imre cserkészcsapat. Romantikus életével igen népszerű volt.

1927 őszén a város megvásárolta a Magyar Folyam és Tengerhajózási Rt-től az elsüllyedt Zenta gőzös fedélzeti építményét és az iskolának adta csónakház számára. Ősszel-tavasszal a Tiszán tartották a testnevelési órák egy részét. A sportkört 1924-ben szervezték. Atlétika, torna, vívó, korcsolyázó, céllövő, tenisz, evező, talajtorna és úszó szakosztályokban sportoltak eredményesen. Gyakran részt vettek a KISOK versenyeken. Gyorsíró és sakk-körök is volt.⁴⁹

A városhoz tartozó tanyákon és a környező községekben lakó tanulók számára 1929-ben sikerült egy internátust szervezni, előbb 50, majd 80 férőhellyel.⁵⁰ A gazdasági válság idején a segítőkész családoknál megszervezték a szegény tanulók ingyen ebédjét. A Segítő Egyesületen keresztül tandíjsegélyt és tankönyvet adtak.

Sokrétű volt a tanárok iskolán kívüli munkája. Újságot szerkesztettek, előadásokat tartottak, egyesületekben vezető szerepet töltöttek be. Nevelőmunkájukban a tanulók öntevékenységre építettek. Sok diák bekapcsolódott a külföldi diáklevelezési akcióba, ami az idegen nyelvek fokozottabb tanulására serkentette őket.

Az 1930-as évek közepén a reálgimnázium fokozatosan gimnáziummá alakult át, de görög nyelvet nem tanítottak. Az iskola az első tanévtől fogadott magántanulóknak leányokat. A tanítási órákban részt vehettek, de a szünetekben felügyelőnő kíséretében, külön szobában tartózkodtak.

1936-ban 16 mm-es mozgófilmvetítőt kapott az iskola. Gyakran vetítettek oktatófilmeket. Korábban is volt havonta egyszer ismeretterjesztő előadás a diákok részére a moziban. 1938 után a háborús évek légoltalmi gyakorlatain a helyi légoltalmi parancsnokság a tanulók egy részét igénybe vette. 1941/42-től ifjúsági aerokört szerveztek, síkló és vitorlázó modelleket építettek.

Az Országos Falusi Tehetségmentés Intézőbizottsága versenyvizsga alapján az 1942/43. tanévben 13, a következőben 20 tehetséges szegénytanulót küldött az iskolába. A fiúk az internátusban laktak, felszerelésüket, ruházatukat különböző adományokból szerezték be.⁵¹

1944-ben április elsejével zárult a tanév. A tanulók egy része nyáron honvédelmi munkatáborokban dolgozott. A szeptemberben megkezdett tanév három hétig tartott.

⁴⁷ VKM. 24890/1926.

⁴⁸ VKM. 53722/1926.

⁴⁹ Kereskedelemügyi Minisztérium 79892/1930.

⁵⁰ Csongrádi Magyar Állami Szent Imre Reálgimnázium évkönyve 1929/30. iskolai évről.

⁵¹ Csongrádi Magyar Királyi Állami Szent Imre Gimnázium évkönyve 1942/43. iskolai évről.

A tantestület tagjainak nagy része az iskola irataival együtt elmenekült. Decemberben összegyűjtötték a középiskolás diákokat függetlenül attól, hogy eddig milyen iskolába jártak, és folytatták a félbeszakadt tanévet. A fűtőanyag, könyv és nevelőhiány ellenére a tanévet eredményesen fejezték be.

1944 őszén az internátus szovjet katonai kórház volt. 1945-ben a főépületet átadták a Nemzeti Segély Gyermekmentő mozgalma számára. A felszerelés a háború alatt tönkrement. A Segítő Egyesület, mely az intézmény kezelője volt, rendbehozni nem tudta, ezért tíz évre bérbe adta a *Szűz Mária* rendnek, mely az épületet rendbehozatta, felszerelte és elkezdte a munkát. A Minisztérium nem hagyta jóvá, ezért a helybeli katolikus egyházat kérte fel az egyesület, hogy az internátust működtesse. 1948-ig, az államosításig ők vezették. 1946-ban az épület utcai részét a város átadta az alakuló népi kollégium számára, 1946-49 között a népi kollégiumok központi felszámolásáig ők használták, az internátus az udvari épületbe került.⁵²

Az 1945-ben létrehozott általános iskola a gimnázium alsó négy osztályát fokozatosan megszüntette. Négy év múlva csak négy osztály maradt. A háború utáni újjászervezés engedélyezte a leányok felvételét is. 1945-től orosz nyelvet is tanítottak, 1946-tól angol kör is működött. Fellendült az ifjúsági szervezetek munkája. Az önképzőkör részt vett a városi ünnepségek rendezésében. Az 553-as Szent Imre cserkészcsapat 4 rajban, 14 őrssel, köztük vízi és repülőőrsokkal tevékenykedett. A Diáknapár mozgalom takarékoságra nevelte a tanulókat.

1948 után a korábbi ifjúsági egyesületeket megszüntették, helyükre a Diákszövetség lépett. Ezen belül működtek a tanuló körök, a színjátszó és kultúrcsoport, a sportkör, az énekkar, az Ifjúsági Segítő Egyesület és a bélyegkör. Az ideológiai nevelés támogatására havonta tartották a szülők iskolája előadásait.

1948 őszétől az iskola már párhuzamos humán-reál tagozatú osztályokkal dolgozott. 1950 szeptemberétől a gimnázium miniszteri utasításra Batsányi János nevét vette fel. 1957 szeptemberében megkezdődött a tanműhely szervezése, 1959-től a gyakorlati oktatás heti két órában történt. A műhelyben fa és fémmegmunkáló csoportok dolgoztak, a leányok számára varrodát állítottak fel. A fás részleg a következő tanévtől a bútorgyár tanműhelyében kapott otthont. 1964-től kezdve a gyakorlati foglalkozáson gépkocsiszerelést tanultak, a szerelőműhely 1966-ra készült el.

Az ötvenes évek végétől a gimnáziumok új oktatási formák bevezetésével próbálkoztak. 1959-ben az 1-c osztályban 5+1-es oktatás kezdődött. A tanulók öt napot az iskolában, egyet valamilyen termelőüzemben tanultak, dolgoztak. Csak ez az egy osztály ment végig ezen a sikeresnek egyáltalán nem mondható képzésen. Az útkeresés tovább folytatódott. 1962 őszén az 1-d osztályban szőlőtermelő és borkezelő tagozat indult. 1963 őszétől az iskola átalakult, gimnázium és mezőgazdasági szakközépiskola lett. A szőlőtermelő és borkezelő ágazat utolsó évfolyama 1972-ben érettségizet. Közben az 1970/71-es tanévtől faipari szakközépiskolai osztály indult az 1-f osztályban. Az iskola neve is változott, gimnázium és szakközépiskola lett. 1976-ra felépült a Faipari Szakközépiskola épülete és ez a tagozat oda költözött. 1972/73-ban kezdte meg működését a gimnáziumon belül az óvónői szakközépiskola.

A gimnáziumi tanterv lehetővé tette a szakosított osztályok szervezését, és így 1968 őszén matematika-fizika tagozatos osztály is indult. Ez a képzés rövidesen szép eredményekkel büszkélkedett. 1982-ben megalakult a *Beszélni nehéz* kör, melynek tagjai azóta is az ország legjobbjai közé tartoznak. Az *Édes anyanyelvünk* és a *Kazinczy versenyek* országos döntőin az iskola tanulói rendszeresen jelen vannak.

1989-ben a gróf Andrássy Gyula utca felől új épületszárny épült amit az 1989/90-es tanévtől használnak.

⁵² Csongrádi Magyar Királyi Állami Szent Imre Gimnázium évkönyve 1946/47. évről.

Faipari Szakközépiskola

1976 nyarán adták át az iskola épületeit, ahova a gimnázium faipari szakközépiskolás osztályai költöztek. Az igények kielégítéseire néhány év múlva gépipari szakközépiskolai osztályok is indultak. Az iskolához tartozik az ipari szakmunkásképző intézet és egy kollégium is. 1992-ben sportcsarnokkal bővült az épületek sora. Az intézmény 1985 tavaszán Ságly Mihály nevét vette fel.

Dudás Lajos

Száz éves a makói gimnázium

1995 szeptemberében ünnepelte a makói József Attila Gimnázium fönállásának századik évfordulóját. Az iskola öreg diákjai három napos ünnepség keretében elevenítették föl egykori emlékeiket. Az ünnepségnek maradandó emléke az a jubileumi kötet, amit ebből az alkalomból adott ki az iskola.

A gimnázium nem előzmények nélkül született. A református gimnázium alapjait a XVIII. század végén Orbán József rektor vetette meg, aki a város történetírója szerint „kis nyomorék, púpos hátú, angyali erkölcsű” ember volt. Ennek az iskolának voltak fényes, olykor pedig kevésbé ragyogó napjai, de hosszú ideig ez az egyetlen iskola a Maros-parti városban, amely a magasabb ismeretek terjesztője volt. A református aligmnáziumnak három évig növendéke volt Tömörkény István is, mígnem 1880-ban anyagi nehézségek miatt becsukta kapuit.

A város vezetése sokáig nem érezte hiányát a gimnáziumnak. Érthetetlen, hogy maga Justh Gyula, a 48-as párt makói országgyűlési képviselője is ellenezte létesítését, s mikor egy ciklusban nem választották meg követnek, ez alatt született meg a gimnázium. Kívülálló, városunktól, megyénktől távolabb élő személy lett a főgimnázium kezdeményezője, Dessewffy Sándor püspök. Miután 1890-ben elfoglalta Temesvárott a püspöki széket, Major Miklós polgármester vezetésével egy makói küldöttség tisztelgő látogatást tett az új egyházfőnél. A főpásztor konstruktív személy volt, a bemutatkozó látogatás alkalmával rádöbbenette a küldöttséget arra, hogy egy akkora városnak, sőt Csanád megyének szüksége van középiskolára. A gimnázium létesítésének gondolatát magáévá tette a városi iskolaszék, a megyei törvényhatósági bizottság, két év múlva már a vallás- és közoktatásügyi miniszter és a szegedi tankerületi főigazgató egyengette a megvalósulás útját. Minden erőfeszítés ellenére, megfelelő anyagiak hiányában, 1893-ra már-már megfeneklett a nemes ügy, ekkor Dessewffy Sándor püspök adakozásával kimozdította holtpontról az építés ügyét, a főgimnázium céljára 80 .000 koronát (40 000 forintot) ajánlott föl. Csanád vármegye törvényhatósága ugyanannyit szavazott meg, a város 10 000 forint értékű telekkel járult hozzá az építéshez. Miután minden akadály elhárult, 1894. november 18-án megtörtént az alapkövetétel, amelyen Meskó Sándor alispán beszédét azzal zárta: „Legyen ez az épület a világosság forrása.” Gyorsan haladt az építés, amelynél Vári Ádám népköltő kőművesként dolgozott. *Bokréta ünnep* című versében méltatlankodott, hogy a kétkezi munkásokat az építést követő bankettre nem hívták meg.

*Deszka szálakra rakott gyékény-ponyva,
Hosszú asztalokkal tele az alja.
Rajtuk vannak finom ital- s ételek,
Mellé telepszik vidáman úri sereg,
Szanasztét körül a munkás emberek,
Vetnek feléjük irigy, sóvár szemet.*

*Miért e trakta? Minek etetitek,
Kik anélkül is jólétben fürdenek?
Amott az éhes, szomjas munkáscsoport,
Kiknek jól esnék a torkukról a port
Lemosná az üdítő ital nedve,
Úgy is egészen porral vannak fedve.*

*Áll a gimnázium nagy köfalával,
Felköszöntik a poharak zajával.
Éltetik most, aki alkotá, az észt,
Aki létrejöttén vett valami részt.
A terv, az terv, az csak tervnek marad,
A munkáskéz meg dolgozik és halad.*

*Az a kéz, amelynek munkája remek,
Az öröm poharát nem érdemli meg?
Kipihent karok nyúlnak most az után,
Óriás részt véve a dús lakomán.
Sújszatok le égi, gyújtó elemek,
Koccintani itt, jó urak, veletek!*

Tóth Sándor igazgató nemes célkitűzéseket fogalmazott meg: „Az én ideálom az, hogy erős érzésű, nemes gondolkodású ivadékok neveljen az iskola [...] tanulja magában becsülni a demokráciát, és hódolattal egy arisztokratizmust elismerni, azt, amelyé a jövő: a szellem és képzettség arisztokratizmusát.”

Az 1895-96. évi tanév négy osztállyal, 201 tanulóval indult meg. Az első érettségire 1900-ra került sor. Ekkor volt maturandusz Szabó Dezső, a későbbi debreceni történelem professzor vagy Takáts Lajos, a gimnázium későbbi tanára, az apátfalvi nyelvjárás kutatója. A következő évben végzett Diósszilágyi Sámuel, a későbbi literátor főorvos; rá egy évre Könyves Kolonics József Kossuth-párti politikus, Erdei Ferenc principálisa.

A város szellemi életének melegágyává vált a gimnázium, egyben a régió egyik legjobb iskolája lett. Sok kiváló tanár működött itt. A hosszabb-rövidebb ideig itt tanító tanárok közül megemlíthetjük azokat, akiknek a neve szerepel a Magyar Életrajzi Lexikonban: Banner János régész, Eperjessy Kálmán történész, Györffy István botanikus, Juhász Gyula költő, Kecskeméti Ármin rabbi, Madzsar Gusztáv műfordító, Szendrey Zsigmond néprajzkutató, Tettamanti Béla pedagógia professzor, Vértessy Dezső klaszifikafilológus, Vidacs Aladár geológus.

A nyomtatott betű fontosságát Madzsar Gusztáv tevékenysége középpontjába állította. Nemcsak kiváló igazgatója volt a gimnáziumnak, de sokat tett az irodalom népszerűsítése érdekében. *A nagyvilágból* címmel regény- és elbeszéléstárát indította. Három év alatt negyven kötetet adott ki. Egyszemélyes vállalatának ő maga a mindenes: válogat, szerkeszt, kiad, terjeszt, fordít. *Gyakorlati Pedagógia* címmel országos terjesztésű pedagógiai szakfolyóiratot adott ki. *Irodalmi segédkönyvek* címmel is indított egy könyvsorozatot, melyben a kötelező olvasmányok módszeres földolgozását adta közre. A közművelődés terén is sokat fáradozott; *Makói Földolvasó Egyesületet* hozott létre.

Csaknem egy évtizedig tanított Makón a magyar helytörténetírás és a honismereti mozgalom egyik jelentős apostola, Eperjessy Kálmán, aki főiskolai tanárként megalkotta a szegedi helytörténeti iskolát. Páratlan értékű helytörténeti könyvsorozatát indította *Csanádvármegyei könyvtár* címen, Makóról elkerülve pedig még két évtizedig szerkesztette kedvenc sorozatát, amely 43 kötetet ért meg. Kiadatlan emlékiratában így vallott a Maros-parti városról: „Makót megismertem, megszerettem és kezdtem második szülővárosomnak tekinteni. Be kell vallanom, hogy egy kicsit makói lettem. Nemcsak ifjúságom legszebb éveit, családi kapcsolataim, hanem az emberek, az emlékek, a táj is visszahúznak ide. Nem mentem el egészen [...] Makói meglátásaim végigkísértek egész pályámon. Ami utána következett, az csak folytatása, kiteljesedése volt annak. Makó után Csanád megye, az Alföld, Dél-alföldi város, A magyar falu, és a Történelmi magyar város következett. Valaki Makó-centrikusnak nevezte módszeremet. Vállalom. Legközelebbi munkatársaimként azokat tiszteltem, akik távol a központtól, Szegeden, Makón, Szarvason, Gyulán – és folytathatnám a sort – példamutatóan végzik a helytörténeti kutatás feladatait.”

Györffy István és Halász Árpád makói botanikai kutatásokat is végeztek, a gimnázium mellett gyakorlókertet alakítottak ki, páratlan értékű természetrajzi szertárt hoztak létre. Halász Árpád lefordította Hitchinson *The life of Mankind* két kötetes néprajzi monográfiáját; a mű kiadására nem került, a kézirat megsemmisült vagy ismeretlen helyen lappang.

A magyar földrajzinév-kutatás jelentős alakja, Inczei Géza is tanított a makói gimnáziumban. Nyilván nem véletlen, hogy elkerülése után több évtizeddel a Makó környéki kutatás alapján írta meg elméleti megalapozottságú munkáit. Giday Kálmán szegedi helytörténész szintén Makón kezdte tanári és honismereti munkásságát is. A gimnázium tanári gárdájának színvonalát mutatja, hogy egykori Eötvös-kollégisták közül itt tanított: Kási Jenő, Sziklai Ferenc, dr. Magyar József, dr. Lőrincz Jenő, dr. Márton György, Hetvényi Lajos.

A makói gimnázium kibocsátó iskola volt. Tehetség-aranyak gurultak szerte szét az országban. Egyetemi katedrát kapott: Györffy István, Tettamanti Béla; főiskolait Eperjessy Kálmán, Inczenfi Géza; minisztériumba helyezték: Vidacs Aladárt, Dónáth Antalt, Galamb Ödönt, Gallyay Ferencet. Madzsar Gusztáv tankerületi főigazgató, Barczán Endre az ipolysági gimnázium, Döme Mihály a szegedi tanítóképző, Giday Kálmán a szegedi építőipari, dr. Lőrincz Jenő egyik budapesti, Peya Győző a diósgyőri gimnázium igazgatója lett. Többeket Szegedre helyeztek: Brucker Szilárdot, Falábú Jenőt, Márton Györgyöt, Párkányi Lászlót.

Sok jeles növendéke is volt az iskolának, mindenekelőtt József Attila, aki itt indult el Parnasszus felé, itt írta a Szépség koldusának verseit. Klasszikus makói költeménye a Megfáradt ember. Erdei Ferenc már diákkorában a szociológia irányába tájékozódott, a színészek közül Páger Antal, a politikusok közül Eckhardt Tibor kapott az alma mater-től indítást. A kultúra és a tudomány terén innen indult a régész Bálint Alajos, Gazdapusztai Gyula, Vértessy László; neves orvosprofesszorok: Adler Péter, Sonkodi Sándor, Zalányi Sámuel; matematikusok: Arató Mátyás, Szendrei János; jogászprofesszorok, mint Balázs P. Elemér vagy Szentpéteri István. Voltak Kossuth-díjasok (József Attila, Erdei Ferenc, Páger Antal, Tettamanti Károly), Ybl-díjasok (Batka István, Tarnay László, Tarnay István), József Attila-díjasok (Bécsy Tamás, Domokos Mátyás, Lator László), Balázs Béla-díjas (Kocsis Sándor), Munkácsy-díjas (Kamocsay István, Szilvássy Nándor), Szentgyörgyi Albert-díjas (Szentpéteri István). A felsorolás csak tallózgatás.

A gimnázium igazgatósága a centenáriumot azáltal is maradandóvá tette, hogy kiadott egy 310 oldalas tanulmánykötetet; az elhangzott előadásokból máris készül egy újabb kiadvány.

Toth Ferenc

Felhívás millecentenáriumi emlékparkok létesítésére

A honfoglalás 1000. évfordulójának méltó megünneplésére számtalan kezdeményezés született 1896-ban. „Ösödök óta dívó kegyeletes szokást” elevenített fel a korabeli földművelésügyi és belügyminiszter rendelkezése, melynek nyomán az ország szinte valamennyi településén ültettek fát, fasort, ligetet.

A honismereti mozgalom, s a keretében működő honismereti szakkörök mindenkor gondozóí voltak a nemes hagyományok ápolásának, a szülőföld hagyományos értékeinek megőrzését szolgálták. E szellemben jött létre 25 éve, s működik ma is a jászkiséri Csete Balázs Honismereti Szakkör.

A honismereti mozgalom szellemiségének, nemes céljainak minél teljesebb megvalósítása érdekében a jászkiséri Csete Balázs Honismereti Szakkör, Jászkisér Nagyközség Önkormányzata és Környezetvédelmi Bizottsága felhívással fordul hazánk minden települése lakosságához, hogy a honfoglalás 1100. évfordulójának tiszteletére hozzanak létre *emlékparkot, ligetet, s abban ültessenek el évszázadonként legalább egy fát, s neveljék, ápolják a csemetéket*, hogy azok felnöve méltó módon hirdethessék: „*Es ainyi balszerencse közt, / oly sok vizsály után, / megfogya bár, de törve nem, / el nemzet e hazán.*”

Kérjük a felhívásunkat magukévá tévő, tettekre váltani kívánó települések önkormányzatait, honismereti szakköreit, hogy csatlakozási szándékukat Jászkisér Nagyközség Önkormányzatának a következő címre jelezzék vissza: Jászkisér Nagyközség Önkormányzata, 5137 Jászkisér, Fő út 7.

Győri János
szakkörvezető

Balogh László
a Környezetvédelmi Bizottság elnöke

Zelei József
alpolgármester